Володимир Горбатенко

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

АСИМЕТРИЧНА СТРАТЕГІЯ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Volodymyr Gorbatenko. The Asymmetric Strategy in Response to the Challenges of the European Security System.

The aggression of the Russian Federation to Ukraine, which began in 2014 with the annexation of the Crimea, and then continued in a hybrid war in Donbas, in modern terms means a threat to the whole European security system that has witnessed the tragedy of Malaysian «Boeing» July 17, 2014, Russia's attempts to retain power anti-people regime of B. al-Assad in Syria, and the constant provocative actions and statements of top government officials aggressor. Under these conditions the European security system, along with Ukraine under current conditions fell to be tested for strength. Because of the departure of the requirements of international law, rules and standards of democratic behavior on the international arena, the response of the European Union and Ukraine cannot be symmetrical and requires the use of operational and non-standard asymmetric strategy.

Asymmetric strategy means constant, active pressure on the system «vulnerabilities» of the enemy, the ability to organize their activities and think a great opponent so as to maximize their advantages and use its vulnerabilities, capture initiative or providing space for maneuvering. The defense strategy that Ukraine has to use, designed to minimize the negative effects on the actions of a dangerous rival that has a significant advantage in power and uses its dominant position. Strategy asymmetric nature of the Europe means above all sanctions against the aggressor through which the European Union lifted its own authority. Induced sanctions issues gradually form the internal opposition to Putin's regime in Russia itself.

The important role in asymmetric strategy plays studying the risks to Europe's hybrid policy. These risks include: the provocative policy of in some European countries; activity funds, cultural associations, think tanks, pro-European orientation, which includes actions aimed at preventing enlargement of the European Union, or even to its collapse; systemic support from the far-right and ultra-Russian political parties and movements (this applies primarily to France, Italy, Hungary). Equally important is the expansion of diplomatic means opposition to Russian aggression, including large-scale informing the world community about events in Ukraine and strategic partnership in the military-political sphere (USA, Poland, Baltic countries).

Asymmetric steps Ukraine is most clearly manifested in the creation of a new National Security Strategy of Ukraine. In the context of the national strategy for Ukraine challenges are: the external dimension - the depletion of enemy involvement and promotion of international assistance, activation policy of partnership with NATO; in domestic terms - to achieve a situation of domination own political liberty in troubled regions, effective implementation of internal reforms, building a modern public administration system in compliance with democratic principles, human rights and freedoms, support for small and medium businesses, the fight against corruption, attracting foreign investment.

Confronting the destructive influence of a powerful enemy should include: outreach to the population of the occupied territories; defamation of illegal armed formations; linguistic use of arms, especially language factor; the formation of moral and psychological stability of society to sabotage and terrorist acts. Information expansion neighboring state encourages Ukraine to develop effective ways of intensive use of media as a powerful resource in terms of opposition to aggression.

So, in the short term asymmetric strategy of Ukraine and the European Union must be defensive, that is to minimize the negative effects on the actions of an opponent who has a significant advantage in military capability and imposes its will and interests. But already in the medium term asymmetric strategy should take the offensive character and return channel in international relations democratic order and European security, which includes: the inviolability of borders, building an effective energy security, preventing the use of force in resolving political problems; overcoming latent threats which include terrorism, transnational organized crime, illegal migration, cyber-attacks, separatism, global climate change, proliferation of weapons of mass destruction and their means of delivery.

Key words: asymmetric strategy hybrid warfare, the system of European security, sanctions against the aggressor, the risks for Europe, the national security of Ukraine.

Агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму, а потім продовжилась у вигляді гібридної війни на Донбасі, в сучасних умовах означає загрозу всій системі європейської безпеки, що вже засвідчили трагедія з малайзійським «Боїнгом» 17 липня 2014 р., намагання Росії зберегти владу антинародного режиму Б.Асада в Сирії, а також незмінні провокативні дії й висловлювання вищого керівництва країни-агресора.

Своєю чергою країни Європейського Союзу засвідчили недосконаліть зовнішньої політики, вразливість перед лицем непередбачуваної, мілітаризованої стратегії Росії. За цих умов системі європейської безпеки разом з Україною в нинішніх умовах випало пройти випробування на міцність. Зважаючи на відхід Росії від вимог міжнародного права, правил і стандартів демократичної поведінки держави на міжнародній арені, відповідь Європейського Союзу і України не може бути симетричною й вимагає застосування оперативної і нестандартної асиметричної стратегії.

Своєрідну модель асиметричної стратегії України запропоновано Центром Разумкова за результатами опитування 75 експертів, проведеного 20-31 жовтня 2014 р. Один з ключових висновків сформульовано наступним чином: «На нинішньому етапі найбільш оптимальною моделлю відносин з РФ є «обмежене партнерство», жорстке відстоювання національних інтересів і визначення пакета питань, де компроміс є неможливим. Серед практичних кроків з мінімізації конфлікту – модернізація і зміцнення Збройних Сил України та позбавлення енергетичної залежності від РФ. Також дуже важливим є максимальне залучення до переговорного процесу з РФ третіх країн-партнерів України» [1, с. 63].

Асиметрична стратегія в сучасних умовах означає постійний, активний системний тиск на «вразливі місця» супротивника, здатність організовувати свою діяльність і мислити відмінним від опонента чином задля максимізації власних переваг і використання його вразливих місць, захоплення ініціативи чи забезпечення простору для маневрування. Асиметрія може бути політико-стратегічною, воєнно-стратегічною або їх комбінацією. Асиметричними вважаються відносини між державами, які займають різні рівні в ієрархії міжнародних відносин. Типовим станом для асиметричних внутрішньосистемних відносин є стан «панування-підпорядкованості». Зазначений тип уособлює імперські відносини, які встановлюються між країною-метрополією і країною-колонією. У цьому контексті боротьба слабких проти сильних становить сутність вивчення асиметричних відносин і застосування асиметричної стратегії.

Оборонна стратегія, яку змушена застосовувати Україна, покликана мінімізувати негативні наслідки від дій небезпечного суперника, що має значну перевагу в силі й використовує своє домінуюче становище. Тим більше, що російсько-український конфлікт «має усі ознаки асиметричної війни, коли удари завдаються несподівано та з порушенням правил ведення війни (невизнання статусу військовополонених, обстріли під час домовленості про перемир'я, спростування самого факту участі регулярних російських військ у бойових діях на території України), норм міжнародного права (Женевської конвенції ООН, Будапештського меморандуму)» [2, с. 14]. За цих умов заходи протидії України агресії з боку Російської Федерації передбачають адекватну відповідь, що, поряд із силовими заходами, має включати механізми задіяння інформаційно-комунікаційного чинника.

Стратегія асиметричного характеру з боку Європи означає насамперед застосування санкцій проти агресора. Попри скептичне ставлення деяких фахівців щодо реального впливу застосованих санкцій, вони мають надзвичайно важливе значення як для України, так і для Євросоюзу. Вдала прив'язка санкцій до виконання Мінських угод фактично призупинила війну на Донбасі. Європейський Союз підняв власний авторитет, виявивши на офіційному

рівні безкомпромісність щодо застосування санкцій, не дивлячись на очевидні економічні втрати. Породжені санкціями проблеми поступово формують внутрішню опозицію путінському режимові всередині самої Росії. Не дивлячись на етатизм і зашореність російського суспільства, можливість такої еволюції підтверджують висновки відомих фахівців. Так, український політолог В. Ткаченко зазначає: «У різних сегментах російського суспільства постійно виникають і накопичуються ресурси, ідеї і стимули обмеження всевладдя неефективної держави» [3, с. 15]. Це підтверджує і російський політолог Л. Шевцова, на думку якої «сам факт, що Кремль скинув Росію у час війни, вже говорить про те, що самодержавство перебуває на стадії вичерпання ресурсів» [3, с. 238]. Поряд з цим санкції поступово розвіюють ілюзії потенційних партнерів Росії (таких, зокрема, як Болгарія, Угорщина, Словаччина, Сербія).

У застосуванні асиметричної стратегії Європейського Союзу значне місце відводиться наданню всебічної підтримки Україні, яка несе значні втрати внаслідок воєнно-політичного конфлікту на Донбасі. Ця допомога здійснюється у формах підтримки курсу на євроінтеграцію (на сьогодні Асоціацію Україна – Європейський Союз ратифікували всі належні до нього країни, за виключенням Нідерландів); медичної допомоги воїнам АТО і матеріальної допомоги переселенцям з Криму й Донбасу; наповнення реальним змістом міжлюдських стосунків і зв'язків у сфері освіти (до речі, на сьогодні найбільше українських студентів обрали для навчання Польщу); допомоги у сфері ядерної безпеки, фінансів, торгівлі, інвестицій та ін.

Реальною військовою допомогою Україні є створення литовсько-польсько-української бригади «ЛитПолУкрбриг» (Україна – 545 військових, Польща – 3000, Литва – 150-350). Польща прийняла рішення про виділення 100 млн євро кредитної допомоги Україні, 2,5 млн євро на стипендіальну програму для студентів з Донецької та Луганської областей, Криму (на 2015 р.). Поряд з цим Польща здійснює постійний тиск на Росію (заборона перельоту літака міністра оборони РФ над своєю територією, припинення діяльності польських консульств в Донецьку та Севастополі, відкладення низки польськоросійських і російсько-польських культурних заходів та ін.). Литва закликала Євросоюз прийняти план Маршалла для України (30 млрд євро фінансової допомоги), висловила готовність постачати озброєння в Україну і проводити навчання українських військових на своїй території. Латвія підтримала ініціативу України про розміщення миротворчих сил ООН, заборонила в'їзд у країну ряду діячів російської культури, які підтримують агресивну політику путінського режиму. Естонія висловила готовність поділитися досвідом з питань кібербезпеки, виділила 120 тис. євро на гуманітарну допомогу в зону АТО (генератори, спальні мішки та ін.). Румунія приймає дітей 12 – 17 років із зони АТО на відпочинок, підписала угоду про місцевий прикордонний рух (2 жовтня 2014 р.), спрощений режим перетину кордону, збільшений термін перебування українських громадян на своїй території. Словаччина здійснює реверсні поставки газу з Європи в Україну (газопровід Вояни – Ужгород) за ціною 360 дол. за тис. куб. м. Болгарія висловила готовність прийняти етнічних болгар з України, які бажають переїхати у зв'язку з подіями на Донбасі, відмовилася від використання російської авіаційної техніки [4].

Важливу роль у асиметричній стратегії відіграє вивчення ризиків для Європи гібридної політики Росії. До таких ризиків відносяться: провокаційна політика Росії в окремих європейських країнах; діяльність фондів, культурних товариств, аналітичних центрів проросійської спрямованості в Європі, яка включає дії, спрямовані на недопущення розширення Європейського Союзу, або навіть і на його розвал; системна підтримка з боку Росії ультраправих та ультралівих політичних партій і рухів (це стосується в першу чергу Франції, Італії, Угорщини). Важливе значення для протидії зазначеним ризикам має

створений 2014 року в Латвії Центр стратегічних комунікацій НАТО (NATO Strategic Communications Centre of Excellence), до завдань якого відноситься забезпечення адекватної відповіді на спроби інших країн впливати на інформаційний простір країн-членів НАТО. Євросоюз запровадив новий проект – тижневик «Огляд дезінформації», в якому зібрані всі приклади російських дезінформаційних атак, здійснюється постійний моніторинг обстановки навколо України. Мета цього проекту – показати європейській спільноті обсяг інформаційної війни, оскільки п'ята частина громадян ЄС досі не знають, що відбувається в Україні.

Не менш важливим є розширення спектру дипломатичних засобів протистояння російській агресії. Зокрема, варто погодитись з директором Європейського фонду за демократію Єжи Помяновським, який вважає, що Захід не повинен у питанні досягнення миру в Україні спиратися лише на Нормандський формат (за участю лідерів України, Франції, Німеччини і Росії), оскільки ситуація на Сході України не покращується, не кажучи вже про анексований Крим [5].

Асиметричні дії України найбільш виразно виявились у створенні нової стратегії національної безпеки України. Спільним недоліком усіх попередніх стратегічних документів у питаннях національної безпеки був їхній відверто декларативний характер. До того ж, російська агресія звела нанівець більшість її основоположних принципів. Нинішня стратегія національної безпеки розрахована на період до 2020 року й основним її завданням є відновлення територіальної цілісності України.

В рамках нової стратегії визначено два блоки загроз: 1) зовнішня загроза – Російська Федерація; у зв'язку з цим заплановані переорієнтація України на стандарти НАТО, забезпечення інформаційної безпеки, кібербезпеки, енергетичної безпеки, підвищення рівня обороноздатності країни й нарощування безпекових спроможностей України; 2) внутрішня загроза – корупція, неефективна система державного управління, екологічна криза, техногенні, енергетичні, екологічні ризики. У зв'язку з цим запланована реалізація Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

У контексті національної стратегії завданнями України є: у зовнішньому вимірі – виснаження противника, залучення і стимулювання міжнародної допомоги, активізація політики партнерства з НАТО; у внутрішньому вимірі – досягнення ситуації домінування власної політичної волі у проблемних регіонах, здійснення ефективних внутрішніх реформ, побудова сучасної системи державного управління з дотриманням демократичних принципів, прав і свобод, підтримка малого й середнього бізнесу, боротьба з корупцією. залучення іноземних інвестицій. Усі попередні реформи, які здійснювались в Україні мали сегментарний, незавершений характер, тоді як нові завдання Стратегії сталого розвитку «мають бути спрямовані на підпорядкування політичної еліти інтересам українського соціуму, запобігання практиці капсулювання та відчуження політичної еліти». Не менш важливим є завдання «зменшення впливовості високопосадовців і ліквідації касти спадкових чиновників» [6, с. 313].

Однією з підстав гібридної війни Росії проти України можна вважати соціокультурні протиріччя всередині українського суспільства. Відповідно в реалізації нової стратегії національної безпеки України варто особливу увагу приділити подоланню етнополітичної дезінтеграції держави. На цьому, зокрема, наголошують фахівці Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: «Зміцнення національної ідентичності, розвиток патріотизму, створення умов для міжетнічного діалогу є основними завданнями у сфері національної безпеки не лише для країн, що стали об'єктом агресії з боку сусідніх держав, а й для етнічно однорідних держав. Недостатня увага до цих питань у вітчизняній стратегії національної безпеки та державній політиці призведе до того, що невирішені етнічні

проблеми будуть використовуватися як внутрішніми, так і зовнішніми силами для дестабілізації ситуації в країні у майбутньому» [7, с. 65].

Протистояння деструктивному впливу більш могутнього противника передбачає інтенсивне використання засобів інформаційно-психологічного впливу. Чим сильніший суперник, тим більш асиметричною має стати інформаційна дія, здатна ефективно протидіяти масовій пропаганді. В даному випадку вона повинна включати: роз'яснювальну роботу для населення окупованих територій; дискредитацію діяльності незаконних збройних формувань; використання лінгвістичної зброї, насамперед мовного чинника, особливо по відношенню до потенційного поясу нестабільності (Закарпаття, Чернівецька область, Південно-Східні області); формування моральнопсихологічної стійкості суспільства до диверсійних та терористичних актів.

Вагомим чинником у протистоянні інформаційній війні має слугувати боротьба з інформаційно-психологічними впливами: подолання комплексу меншовартості, психології раба, сформованої ідеологією «старшого брата»; створення каналів інформаційної взаємодії з опозиційно налаштованою російською аудиторією; захист національного інформаційного простору України шляхом спеціальних інформаційних операцій; подолання світоглядного хаосу, некритичності мислення, диктату міфів, забобонів, цілеспрямоване розвінчування інформаційної агресії, серйозною зброєю якої стали інформаційні фантоми: «хунта», «київські фашисти», «розіп'ятий хлопчик», «каральні батальйони», «чобіт натівського солдата», «бандерівці».

В утвердженні вищезазначених стереотипів пропагандистська машина Російської Федерації розраховує на архаїчні зразки ідентичності й поведінки не лише населення своєї країни, а й населення російськомовних регіонів України. Зважаючи на це, фахівці рекомендують: «Виходячи з позицій інтеркультуралізму, слід уникати ситуацій, коли певна спільнота отримує можливість ізольованого розвитку від більшості, сповідування власних, і зокрема регіональних, цінностей без огляду на звичаї і традиції країни, в якій вона проживає» [8, с. 89].

Інформаційна експансія сусідньої держави спонукає Україну до інтенсивної розробки ефективних напрямів застосування інформації як потужного ресурсу в умовах протистояння агресії. В цьому відношенні важливе значення мають Концепція інформаційної безпеки України, розроблена Експертною радою при Міністерстві інформаційної політики, а також Доктрина інформаційної політики та Державна програма розвитку інформаційного простору України. З весни 2015 року розпочала свою діяльність Комісія з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення, в рамках якої діє моніторингова місія Міністерства інформаційної політики в Донецькій і Луганській областях, яка, зокрема, здійснює перевірку присутності в ефірі ліцензованого українського мовлення та убезпечує телеканали і радіостанції від проникнення в ефір медіа терористичних організацій. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, відзначаючи ці досягнення, закликають не зупинятись на цьому: «Поміж можливих кроків, що мають сприяти вирішенню зазначених проблем, є збільшення кількості альтернативних джерел у межах спеціального мовлення на сході України (регулярна ретрансляція авторитетних міжнародних медіа на кшталт Euronews, BBC, Радіо Свобода, Deutche Welle, CNN тощо), а також тих російських ЗМК, що не є транслятором офіційної кремлівської пропаганди та антиукраїнської риторики (наприклад, телеканал «Дождь», радіостанція «Эхо Москвы»)» [9, с. 293].

Протистояння дезінформації передбачає вивчення й максимальне залучення потенціалу інтернет-користувачів. У цьому контексті важливе значення має співтовариство Анти-Фейк, представники якого створили відповідний сайт для перевірки фактів StopFake.org.

Ініціаторами створення цього проекту виступили випускники і студенти Національного університету «Києво-Могилянська академія». Метою проекту є розвінчування російських каналів масової інформації, які поширюють фейки про події в Україні, маніпулюють історичними фактами. Ця акція отримала всебічну підтримку з боку журналістів, маркетологів, програмістів. До неї приєдналося навіть Міністерство закордонних справ Чехії.

Формування стратегії гнучкого реагування на асиметричній основі передбачає мобілізацію суспільства на захист країни (залучення висококваліфікованих кадрів з геополітики, етнополітики, національної безпеки, інформаційно-комунікаційних технологій; стимулювання волонтерського руху; проведення ефективних контртерористичних операцій, блокада окупованих територій, створення оборонних рубежів з метою врівноваження співвідношення сил та ін.). Ефективними механізмами позбавлення Росії «козирів» в асиметричній війні можуть слугувати недопущення впливу російського капіталу на стратегічні галузі української економіки; нейтралізація російської «п'ятої колони», насамперед у таких промислових центрах як Харків, Дніпропетровськ, Миколаїв, Одеса, Запоріжжя; спрощена процедура надання громадянства громадянам Російської Федерації, які активно виступають проти агресії, імперської політики та ідеології «русского мира». У цьому контексті важливо відзначити, що у гібридному протистоянні програє той, хто втрачає волю до перемоги, хто не здатен мобілізувати суспільство, переконати його у доцільності матеріальних витрат та людських жертв.

Вагомим чинником асиметричної стратегії є також боротьба на дипломатичному фронті, що включає широкомасштабне інформування світової спільноти про події в Україні, а також стратегічне партнерство у військово-політичній сфері (США, Польща, Прибалтійські країни). У цьому відношенні стратегічними завданнями України є: 1) входження «повноправним членом у світовий економічний та політичний простір», забезпечивши технологічну модернізацію, залучення інвестицій, розвиток зовнішньоекономічних відносин; 2) створення «системи національної безпеки, особливо у її зовнішньополітичному вимірі», здатної забезпечити виживання країни в умовах глобалізації; 3) «протидія російській агресії та іншим глобальним і регіональним деструктивним силам», як найважливіший пріоритет держави [10, с. 48, 51].

Вагомими досягненнями української дипломатії є: досягнення домовленості з Данією щодо створення інвестиційного фонду для підтримки малого і середнього бізнесу в Україні; завершення процесу ратифікації Угоди про асоціацію України з ЄС; ініціювання й виконання в повному обсязі Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для громадян України; забезпечення обрання України непостійним членом Ради Безпеки ООН; відмова від позаблоковості та визначення курсу на досягнення критеріїв, необхідних для вступу в НАТО; започаткування процесу реформування та оптимізації системи МЗС; розширення переліку країн з безвізовим в'їздом для громадян України; започаткування іномовлення як інструменту публічної дипломатії.

Отже, у короткостроковій перспективі асиметрична стратегія України і Європейського Союзу має бути оборонною, тобто спрямованою на мінімізацію негативних наслідків від дій суперника, який має значну перевагу за військовим потенціалом і нав'язує свою волю та інтереси. Та вже у середньостроковій перспективі асиметрична стратегія має набути наступального характеру й повернути міжнародні відносини в річище демократичного правопорядку та європейської безпеки, що передбачає: непорушність кордонів, побудову ефективної енергетичної безпеки, недопущення застосування сили у вирішенні політичних проблем; подолання латентних загроз, до яких відносяться тероризм, транснаціональна

організована злочинність, нелегальна міграція, кібератаки, сепаратизм, глобальні зміни клімату, розповсюдження зброї масового ураження і засобів її доставки.

1. Російсько-український конфлікт: позиції експертів // Національна безпека і оборона. – 2014. – № 5–6. – С. 60–67.
2. Панченко В. М. Інформаційні операції в асиметричній війні Росії проти України: підходи до моделювання / В. М. Панченко // Інформація і право. – 2014. – № 3. – С. 13–16.
3. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора : [монографія] / Василь Ткаченко. – К. : ВЦ «Академія», 2016. – 256 с.
4. Як сусідні країни допомагають Україні протистояти російській агресії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 112.ua/statji/Yak-susidni-krainy-dopomahaiut-Ukraini-protystoiaty-rosiiskii-ahresii-220695.html.
5. Нормандський формат стає шкідливим і втомлює Захід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/normandskiy-format-staye-shkidlivim-i-vtomlyuye-zahid-polskiy-ekspert-190262_.html.
6. Пояркова Т. К. Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання : [монографія] / Пояркова Т. К. – Суми : Університетська книга, 2015. – 351 с.
7. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави : Наукова записка / [В. П. Горбатенко (кер. авт. кол.), Ю. С. Шемшученко, І. О. Кресіна, О. М. Стойко та ін.]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – 80 с.
8. Політико-правові механізми формування національної ідентичності населення Донбасу : Наукова записка / [І. О. Кресіна (кер. авт. кол.), Ю. С. Шемшученко, В. П. Горбатенко, Л. І. Лойко, О. В. Кресін, О. М. Стойко та ін.]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – 116 с.
9. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / [за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко]. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
10. Парахонський Б. О. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища : [аналітична доповідь] / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. – К. : НІСД, 2015. – 100 с.